

اینجا ونک ارامنه است



که چهار برج در چهار سو داشت، بخشی از برج شمالی آن در دل خیابان امید باقی مانده و بنای بازسازی شده کلیسای میناس به عنوان یادگار نخستین مهاجران ارمنی این محدوده میزبان مراسم مختلف مذهبی ارامنه است. ارامنه علاوه بر روستای ونک، در دیگر مناطق روستایی تهران قدیم نیز سکونت داشتند. گروه دیگری از ارامنه، شامل ۱۲ خانوار، آبادی دروس را برای سکونت انتخاب کردند و روستای حسین آباد هم از دیگر آبادی‌های تهران بود که میزبان یکی دیگر از قلعه‌های ارامنه مهاجر به شمار می‌رفت. ارامنه در مکان بوستان رضوان در محدوده منطقه ۱۰ کنونی نیز قلعه‌ای داشتند که به قلعه ارمنی معروف بود. در محل این بوستان گورستانی قدیمی وجود داشت که محل دفن نخستین ارامنه ساکن در این محدوده بود.



از وقتی که ۱۳ خانواده ارمنی از روستاهای چهارمحال و بختیاری عازم آبادی ونک شمیران شدند، بخشی از محله ونک کنونی به ونک ارامنه معروف شد و اکنون نیز شمار زیادی از ارامنه در محدوده محله‌های ونک و آراغات زندگی می‌کنند. ماجرای ورود ارامنه به ونک به دوران محمدشاه قاجار برمی‌گردد. وقتی حاجی میرزا آقاسی، صدراعظم شاه قاجار، مأمور شد شماری از هموطنان ارمنی را از روستاهای چهارمحال و بختیاری، اراک و فریدن به پایتخت منتقل کند، هسته اولیه این محله‌های ارمنی نشین شکل گرفت. علیرضا زمانی، تهران پژوه می‌گوید: «میرزا آقاسی در آغاز ۱۳ خانواده ارمنی را برای کشاورزی به تهران آورد. برای خانوارهای کشاورز ارمنی قلعه‌های مسکونی در حوالی اراضی کشاورزی ونک در بخش شرقی این آبادی ساخته شد.» اکنون از آن قلعه خشت و گلی

دولاب؛ نخستین میزبان ارامنه در پایتخت

از ورود به تهران سال‌ها در دو محله دولاب و دروازه شاه‌عبدالعظیم ساکن بودند. هر چند می‌توان به تحقیق گفت ارامنه حتی پیش از سلطنت کریم‌خان نیز در سال ۱۱۶۳ شمسی و در زمان نادرشاه به تهران آمدند. علیرضا زمانی، تهران پژوه، نیز درباره نخستین گروه ارامنه مهاجر به تهران می‌گوید: «اعتمادالسلطنه در کتاب «مرآت‌البلدان» آورده است که نخستین گروه ارامنه به دستور کریم‌خان زند به تهران مهاجرت کردند. این گروه شامل خانواده‌های ارمنی‌ای بودند که همگی در پیشه سنگ تراشی مهارت داشتند. کریم‌خان آنها را از جلفای اصفهان به تهران آورد و در محله دولاب سکونت داد. در همین دوران پای گروه دیگری از ارامنه نیز به تهران باز شد. علاوه بر دولاب، چند خانواده ارمنی دیگر نیز در محدوده دروازه حضرت‌عبدالعظیم ساکن شدند و سکونت این دو گروه در دو محدوده شهر به تدریج به شمار مهاجران ارمنی در این محله‌ها افزود.»

اگرچه تاریخچه ورود ارامنه به ایران به دوران سلطنت شاه‌عباس صفوی برمی‌گردد، اما در دوران زندیه و پس از آن در دوران حکومت قاجاریان بود که پای ارامنه به تهران باز شد و حتی هسته اولیه برخی محله‌های شهر نیز با مهاجرت آنها شکل گرفت.

رد پای ورود نخستین گروه مهاجران ارمنی به تهران در دوران زندیه پرننگ‌تر است. دورانی که تهران هیچ شباهتی با کلانشهر امروزی‌اش نداشت و روستایی در حال توسعه بود، شاهان زند به دلیل مهارت ارامنه در برخی پیشه‌ها و با هدف رونق بخشیدن به شهر، آنها را به تهران آوردند.

ایساک یونانسیان، پژوهشگر تاریخ ارامنه، درباره حضور نخستین گروه ارامنه در تهران می‌گوید: «محله دولاب نخستین محله‌ای بود که پذیرای ارامنه شد. تاریخ استقرار ارامنه در تهران به زمان کریم‌خان زند بازمی‌گردد. به دستور کریم‌خان حدود ۱۰ خانوار ارمنی از جلفای اصفهان به تهران اعزام شدند. این گروه پس



سکونت اسرای ارمنی در حوالی دروازه قزوین

کر دند. کلیسای گئورگ مقدس ابتدا در خارج از محدوده مسکونی و در داخل حصار صفوی و نزدیک دروازه قزوین ساخته شد. این کلیسا ۱۹ تیر ۱۳۵۷ با شماره ۱۶۲۱ به‌عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسید؛ کلیسایی که نام خود را از نام سردار ارمنی به یادگار دارد. با گسترش تهران این کلیسا در میان محله‌های قدیمی پایتخت جای گرفته است و تنها یک کوچه در محدوده آن به کوچه ارمنی‌ها معروف است.

کلیسای معروف محله سنگلج جدا از سابقه تاریخی و قدمت و معماری‌اش به‌واسطه شخصیت‌های ارمنی معروفی که در قبرستان آن مدفون هستند نیز شهره است. افرادی همچون میرزا جهانگیرخان که صنعتگر قابل‌توجهی بود و در سال ۱۸۸۲ میلادی توانست برای تفنگ‌های سپاهیان ایران فشنگ بسازد برای همین شاه او را به‌عنوان وزیر صنایع انتخاب کرد. در همین سال جهانگیرخان که بانی زرادخانه در ایران بود به درجه امیر تومانی نایل آمد. ساختن کوره ذوب فلزات برای ریختن توپ در زرادخانه و برپا کردن کارخانه باروت کوبی در تهران از جمله کارهای خاص او بود.

سال ۱۱۷۳ خورشیدی آغامحمدخان قاجار تن به نبرد سخت با ابراهیم خلیل‌خان جوانشیر حاکم قره‌باغ داد. این نبرد با عقب‌نشینی حاکم قره‌باغ به داخل قلعه به پایان رسید. بعد از آن آغامحمدخان به سمت گرجستان حمله کرد و پیروز به ایران بازگشت. نتیجه این نبردها ورود اسیران ارمنی به تهران بود. آغامحمدخان در نتیجه این لشکرکشی‌ها ده‌ها خانواده ارمنی را اسیر کرد و همه را در تهران سکونت داد. جایی که آغامحمدخان برای سکونت ارمنی‌ها انتخاب کرد یکی از ۴ دروازه قدیمی شهر، دروازه قزوین در محله سنگلج بود.

قبل از ورود اسیران ارمنی و زندگی در دروازه قزوین در محدوده محله سنگلج، خانواده‌های ارمنی دیگری هم در سایر نقاط شهر زندگی می‌کردند، برای همین در محدوده محله سنگلج نمازخانه کوچکی به سبک محراب روستایی برای ارامنه وجود داشت که به‌عنوان قدیمی‌ترین مکان مذهبی ارامنه تهران شناخته می‌شود. در میان ارامنه‌ای که توسط آغامحمدخان قاجار وارد تهران شدند ۲ خانواده به‌نام‌های «هوسپیان» و «استپانیان» در سال ۱۱۷۴ خورشیدی نمازخانه گئورگ مقدس را به کلیسا تبدیل



قلع امیر مونی در باغ‌های توت و انجیر



زیاد ساخته می‌شد و بعید نیست که در قلعه ارامنه کن نیز خانوارهایی از ارامنه در کنار هم زندگی می‌کرده‌اند. او می‌افزاید: «گویا اربابی داشتند که بیشتر با اهالی کن ارتباط داشت، چون قدیمی‌های محله کن در خاطر ایشان از او به نام ارباب ارمنی یاد می‌کنند. جالب اینکه ۱۵ ساعت حق آبدی از قنات معروف کن به نام قنات وسک متعلق به این قلعه و آبیاری باغ‌هایش بود.» به زبان کنی به قلعه ارامنه کن قلع امیر مونی می‌گفتند.

قلعه دیگری که جمعی از ارامنه تهران در آنجا زندگی می‌کردند و باغ‌های وسیعی را نیز تحت اختیار داشتند، قلعه‌ای در محدوده کن و سولقان بود که کمتر درباره آن نوشته شده است. عبدالله درویش که سال‌هاست درباره تاریخ و هویت این محله قدیمی تحقیق و پژوهش می‌کند می‌گوید: «اطلاعات زیادی از این قلعه در دست نیست؛ اما از پدرم و کسانی که به آنجا رفته بودند شنیدم که قلعه و استخری در باغ وجود داشته که ارمنی‌ها آنجا زندگی می‌کرده‌اند.» در بوش شهبازی، تهران شناس هم در مقاله‌ای که درباره ارامنه تهران نوشته، اشاره کوچکی به قلعه کن می‌کند و می‌نویسد: «قلعه دیگری در تهران وجود داشت که در دهستان سولقان بخش کن بود و جمعیتی ۳۰ نفره در آن ساکن بودند. انجیر و سیب و توت و باغ‌های آنها کاشته می‌شد و ۵ هکتار باغ و گلستان نیز در اختیار ارامنه این قلعه بود.» قلعه‌های ارامنه با اتاق‌های